

COLLOQUIA RUSSICA

Series I, vol. 8

Religions and beliefs of Rus' (9th–16th centuries)

Publication from the 8th
International Scientific Conference,
Lviv, 15th–18th November, 2017

Krakow

2018

Editorial board:

Igor Danilevskyy (Moscow), Ćura Hardi (Novi Sad),
Aleksey Martyniuk (Minsk), Adam Mesiarkin (Bratislava),
Norbert Mika (Warsaw), Vitaliy Nagirnyy (Krakow) – *editor*,
Kinga Trzcińska (Krakow), Myroslav Voloshchuk (Ivano-Frankivsk)
Leontiy Voytovych (Lviv), Andrii Yasinovskiy (Lviv)

Advisers:

Ihor Skochylas (Lviv)
Aleksandra Sulikowska-Belczowska (Warsaw)

Revision, translation and stenographic recording:

Magdalena Frączek, Andriy Nosenko, Halyna Poslavska, Arkadiusz Siwko

Desktop publishing:

Bernard Wyrtki

Cover design:

Bernard Wyrtki

On cover:

front page: Our Lady of Oranta
(mosaic image of the 11th century from the Saint Sophia Cathedral in Kyiv, Ukraine)
last page: map „Rus’ church organization before the beginning 13th century”,
by Stsiapan Tsemuschau

Editorial board might not share contributors views and their opinions
are not to be identified with Editorial board’s outlook.

Copying and reprinting without written permission
from the Editorial board is forbidden

© Copyright by the Jagiellonian University
Krakow 2018

ISSN 2353–219X

Editorial board:

Zakład Historii Europy Wschodniej
Instytut Historii Uniwersytet Jagielloński
ul. Gołębia 13, p. 303, 31–007 Krakow

Publishing cooperation:

Wydawnictwo Nowa Strona
<http://wydawnictwonowastrona.pl/>
<http://academic-journals.eu/>

COLLOQUIA RUSSICA

Серія I, том 8

Релігії і вірування Русі (IX–XVI століття)

Матеріали VIII Міжнародної
наукової конференції,
Львів, 15–18 листопада 2017 р.

Краків
2018

Contents

Preface	13
Передмова	16
The list of the participants of the conference	19

CHAPTER I: STUDIES

Владислав Кіорсак, Скандинавські культури Тора й Одіна в дохристиянській Русі: до постановки проблеми	25
---	----

Олександр Роменський, Князь Олег між язичництвом, християнством та ісламом: до студій про „вибір віри” русів у IX–X століттях	35
---	----

Остап Кардаш, Проблема поширення церковної юрисдикції Магдебурзького архієпископства на землі Рюриковичів у другій половині X століття у світлі німецьких латиномовних хронік і анналів	47
---	----

Елена Тянина, К вопросу о культе Перуна в Новгородской земле (по материалам археологического исследования Новгорода)	59
--	----

Леонтій Войтович, У пошуках нових міфів: „мусульманство” князя Володимира Святославича	73
--	----

Марія Самонова, „Пришел я туда, где Торвальду, сыну Кодрана, Христос дарует покой”: к вопросу об участии скандинавов в христианизации Полоцка	85
---	----

Simon Malmenvall, Boris and Gleb and the Concept of Salvation History in Rus'	93
---	----

Тетяна Вілкул, Запозичення з Апокаліпсиса в Повісті временних літ	105
---	-----

Игорь Данилевский, Антилатинская полемика на Руси в XI–XII веках	115
--	-----

- Mariusz Ščavinskas, „Dobrzy/chrześcijańscy” i „źli/barbarzyńscy” poganie na obrzeżach chrześcijańskiej Europy: kilka uwag na temat asymetrii semantycznej w konstruowaniu obrazu pogan w literaturze średniowiecznej Europy Zachodniej i tradycji latopisarskiej Rusi.....131
- Степан Темушев, *Некоторые вопросы материального обеспечения церкви в домонгольской Руси*.....149
- Мария Лавренченко, „Всякъ попъ братъ юсть попоу”: термини родства в диалогах церковных и монастырских деятелей Древней Руси XI–XIII веков..... 159
- Иван Палачанин, *К вопросу о христианизации финно-угорской периферии Древней Руси*.....169
- Ігор Возний, *Елементи язичництва в духовній культурі населення літописної „Оукраины Галичской” у XII – першій половині XIII ст.*179
- Radosław Liwoch, *Dewocjonalia staroruskie z zachodniej Ukrainy*.....195
- Ігор Іваськів, *Нові знахідки сакральної металопластики давньоруського періоду з території сучасної Бучаччини*.....225
- Василий Матвеев, *Галицкие плитки как одно из архитектурных свидетельств деятельности католических монашеских орденов на Руси* 235
- Андрій Гусак, *Стан та перспективи дослідження кириличних написів зі стін храму св. Пантелеймона в Галичі*245
- Ірина Луцик, *Християнські некрополі княжого Володимира: верифікація джерел*.....255
- Алексей Мартынюк, „Неявленные мученики”: к пониманию образа святого Михаила Всеволодовича, князя черниговского.....273
- Дюра Гарді, „Rutheni sunt schismatici”: конфесійна належність руських князів Ростислава Михайловича та Лева Даниловича у світлі вибраних угорських і чеських дипломатичних джерел – порівняльний аналіз.....281
- Мирослав Волощук, *Католицькі єпископи з династії Рюриковичів у XII–XIV століттях*.....291

Албена Стаменова, <i>Релігійні зв'язки Русі з Болгарією в болгарській історіографії другої половини XX – початку XXI століть</i>	303
Nebojša Kartalija, <i>Cultural and spiritual relations between Serbia and Rus' on the Athos Mount from the 12th until the 14th century</i>	311
Володимир Александрович, <i>Історичний досвід розвитку взірцевої візантійської норми в українському середньовічному релігійному малярстві</i>	319
Йитка Комендова, <i>Миссионерский алфавит как аномалия: к культурной истории языка в средневековой Восточной Европе</i>	329
Марчин Граля, <i>Проблема низложения митрополита Пимена в Москве в 1380 году</i>	337
Андрій Стасюк, <i>Львівський францисканський конвент Святого Хреста як осередок вікаріату Русі в 1372–1430 роках</i>	347
Norbert Mika, <i>„Силу честного креста” Krzyż i praktyka jego całowania na Rusi w obliczu zagrożenia i najazdów tatarskich (do końca XV wieku)</i>	365
Юрій Афанасенко, <i>Рецепция идей исихазма в русских землях Великого княжества Литовского (в конце XIV – начале XV века): к постановке проблемы</i>	385
Олександр Осіп'ян, <i>Вірмени і Вірменська Церква на Русі в XIII–XVI століттях</i>	395
Тетяна Гошко, <i>Біблійні впливи в приписах міського права XIII–XVI століть</i>	411
Поліна Скурко, <i>„Поминок души” і нестрашний Страшний суд: деякі аспекти сприйняття руських першодруків на межі Середньовіччя і Нового часу (на матеріалі читачьких записів)</i>	425
Marcin A. Klemenski, <i>Średniowieczni święci z terenu Rusi w sarmackiej opowie. O kultach świątobliwych osób związanych ze średniowieczną Rusią w świetle nowożytnych hagiografów</i>	437

Лукаш Рибар, <i>Религиозная жизнь в Московском государстве в описании персидского посланца Орудж-бек Баята</i>	447
--	-----

CHAPTER II: DEBATES

Debata I. <i>Two Rus'es in the Eastern Slavic Region: Great division of the Kyivan Metropolitanate in the middle of the 15th century and the genesis of the Moscow (Russian) and Ukrainian-Belorussian (Lithuanian-Polish) models of Christian culture</i>	457
---	-----

CHAPTER III: LITERATURE REVIEW

<i>Новгород и Новгородская земля. История и археология. Краткий обзор ежегодного издания Новгородского объединённого музея-заповедника 1987–2017 гг.</i> – Елена Тянина	473
---	-----

<i>Slovanské pohanství ve středověkých latinských pramenech</i> , vybral, přeložil, úvodem a poznámkami opatřil Jiří Dynda, Praha: Scriptorium, 2017, 365 s. [<i>Słowiańskie pogaństwo w średniowiecznych łacińskojęzycznych źródłach</i> , zebrał, przetłumaczył, wstępem i przypisami opatrzył Jiří Dynda, Praga: Scriptorium, 2017, 365 s.] – Norbert Mika.....	479
---	-----

Александр Роменский, <i>Империя ромеев и „тавроскифы”. Очерки русско-византийских отношений последней четверти X в.</i> , Харьков: Майдан, 2017, 340 с. – Олег Файда	481
--	-----

Jiří Dynda, <i>Svatogor: Smrt a iniciace staroruského bohatýra</i> , Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervart, 2016, 530 s. [Jiří Dynda, <i>Światogor: Śmierć i inicjacja staroruskiego bohatera</i> , Červený Kostelec: Wydawnictwo Pavel Mervart, 2016, 530 s.] – Norbert Mika.....	484
---	-----

<i>Успенський собор Галича. Минуле, сучасне, майбутнє. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Галич, 14–15 грудня 2017 року</i> , Галич: Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника „Давній Галич”, 2017, 278 с. – Віталій Нагірний.....	486
---	-----

Od cerkwi katedralnej króla Daniela Romanowicza do bazyliki pw. Narodzenia NMP w Chełmie. Wyniki badań interdyscyplinarnych sezonu 2013–2014, red. nauk. A. Buko, S. Gołub, Chełm: Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie, 2016, 324 s., il. [Від кафедральної церкви короля Данила Романовича до Собору Різдва Пресвятої Богородиці в Холмі. Результати міждисциплінарних досліджень сезону 2013–2014, наук. ред. А. Буко, С. Голуб, Холм: Музей Холмської землі ім. Віктора Амброзевича в Холмі, 2016, 324 с., іл.] – Віталій Нагірний 488

Данило Романович і його часи, за ред. В. Нагірного і М. Волощука, Івано-Франківськ–Краків 2017, 275 с. (Серія: *Colloquia Russica. Series II*, vol 3) [Daniel Romanovych and His Times, ed. V. Nagirnyy and M. Voloshchuk, Ivano-Frankivsk-Krakow 2017, 275 p. (Series: *Colloquia Russica. Series II*, vol 3)] – Viktor Adamovič 489

Нові видання Галицько-Волинського літопису (хроніки) – Віталій Нагірний 490

Полоцкие грамоты XIII – начала XVI в., подгот. А. Л. Хорошкевич (отв. ред.), С. В. Полехов (зам. отв. ред.), В. А. Воронин, А. И. Груша, А. А. Жлутко, Е. Р. Сквайрс, А. Г. Тюльпин, Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2015, т. 1, 864 с.; т. 2, 522 с. – Филипп Подберёзкин 492

Восточная Европа в древности и средневековье. Античные и средневековые общности. XXIX Чтения памяти члена-корреспондента АН СССР В. Т. Пашута, Москва, 19–21 апреля 2017 г. Материалы конференции, Москва 2017, 286 с. [Europa Wschodnia w starożytności i średniowieczu. Antyczne i średniowieczne wspólnoty. XXIX odczyty pamięci członka-korespondenta AN ZSSR W. T. Paszuto, Moskwa 2017, 286 s.] – Michał Beczek 495

Древняя Русь после Древней Руси: дискурс восточнославянского (не)единства, отв. сост., отв. ред. серии А. В. Доронин, Москва: Политическая энциклопедия, 2017, 399 с. (Серия: *Post-Древняя Русь у истоков наций Нового времени*) – Вадим Арістов 496

Dariusz Karczewski, *Franciszkanie w monarchii Piastów i Jagiellonów w średniowieczu. Powstanie – rozwój – organizacja wewnętrzna*, Kraków: Avalon, 2013, 521 s. [Даріуш Карчевський, *Францисканці в монархії П'ястів і Ягеллонів в середньовіччі. Виникнення – розвиток – внутрішня організація*, Краків: Авалон, 2013, 521 с.] – Андрій Стасюк 498

Aleksandra Sulikowska, *Ciała, groby i ikony. Kult świętych w ruskiej tradycji literackiej i ikonograficznej*, Warszawa: Neriton, 2013, 426 s., il. [Олександра Суліковська, *Тіла, гроби і ікони. Культ святих у руській літературній і іконографічній традиції*, Варшава: Нерітон, 2013, 426 с., іл.] – Віталій Нагірний 500

Aleksandra Sulikowska, *The Icon Debate. Religious Images in Russia in the 15th and 16th centuries*, transl. K. Kościuczuk, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016, 425 s. [Александра Суликовская, *Спор об иконе. Религиозные изображения в России в XV и XVI веках*, перев. К. Кошъчючук, Франкфурт на Майне: Петер Ланг, 2016, 425 с.] – Марчин А. Клеменский 501

Кириллические издания XVI века из коллекции Центральной научной библиотеки имени Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси: каталог, сост. Е. И. Титовец (отв. сост.) и др.; редкол. А. И. Груша (гл. ред.) и др., Минск: Беларуская навука, 2017, 297 с., ил. [Wydania cyryliczne XVI wieku z kolekcji Centralnej Biblioteki Naukowej imienia Jakuba Kolasa Narodowej akademii nauk Białorusi: katalog, układ. E. I. Titowiec (red. odp.) i in.; kol. red. A. I. Hrusza (red. nacz.) i in., Mińsk: Białoruska nauka, 2017, 297 s., il.] – Arkadiusz Siwko 502

Албена Стаменова, *История лексических древнеболгаризмов в украинском литературном языке*, София: PARADOX, 2017, 636 с. – Галина Пославская 503

Ігор Коваль, *Вітольд Ауліх та археологічні студії княжого Галича*, Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2016, 280 с. (Серія: Галич. Серія 2, за ред. М. Волощука, вип. 1) [Igor Kovaľ, *Vitold Aulich a archeologické štúdie kniežacieho Haliča*, Ivano-Frankivsk: Lileja NV, 2016, 280 s. (Seria: Halič. Seria 2, ed. M. Vološčuk, vol. 1)] – Viktor Adamovič 505

Ігор Скочилиас, Віра Фрис, *Духовна спадщина Давнього Галича*, Львів–Івано-Франківськ 2018, 163 с. (Серія: Київське християнство, т. 12) – Андрій Стасюк 506

В'ячеслав Корнієнко, *Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII–XIX ст.)*, Івано-Франківськ 2018, 528 с. (Серія: Галич. Серія 2, за ред. М. Волощука, вип. 3) – Андрій Стасюк 508

Ruthenica. Щорічник середньовічної історії та археології Східної Європи, т. 13, Київ: Інститут історії України НАН України, 2016, 256 с., іл. [*Ruthenica. Rocznik średniowiecznej historii i archeologii Europy Wschodniej*, t. 13, Kijów: Instytut historii Ukrainy NAN Ukrainy, 2016, 256 s., il.] – Michał Beczek 509

Studia Historica Europae Orientalis = Исследования по истории Восточной Европы, редкол. А. В. Мартынюк, Г. Я. Голенченко (отв. ред.) и др., вып. 10, Минск: РИВШ, 2017, 262 с. [*Studia Historica Europae Orientalis = Studia z historii Europy Wschodniej*, kol. redak. A. W. Martyniuk, G. Ja. Golenczenko (red. odp.) i in., t. 10, Mińsk: RIWSZ, 2017, 262 c.] – Arkadiusz Siwko 510

Галич. Збірник наукових праць, вип. 2, ред. М. Волощук, Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017, 288 с. [*Halič. Zborník odborných prác*, t. 2, red. M. Vološčuk, Iva-no-Frankivsk: Lileya-NV, 2017, 288 s.] – Viktor Adamovič 511

Труды Государственного Эрмитажа, т. 86: *Монументальное зодчество Древней Руси и Восточной Европы эпохи Средневековья*, отв. ред. О. М. Иоаннисян, науч. ред. Д. Д. Ёлшин, Санкт-Петербург: Издательство Государственного Эрмитажа, 2017, 412 с., 14 цв. ил. [*Rozprawy Państwowego Ermitażu*, t. 86: *Monumentalna architektura Dawnej Rusi i Europy Wschodniej w epoce średniowiecza*, red. odp. O. M. Ioannisian, red. nauk. D. D. Elszin, Sankt-Peterburg: Wydawnictwo Państwowego Ermitażu, 2017, 412 s., 14 kol. il. – Rado-sław Liwoch 513

Студентські історичні зошити, т. 9, Івано-Франківськ 2017, 113 с., іл. [*Studenckie zeszyty historyczne*, t. 9, Iwano-Frankiwnsk 2017, 113 s., il.] – Magda-lena Frączek 514

Societas Historicorum, t. 73: *Wydanie specjalnie Colloquia Russica*, Kraków 2017, 44 s., il. – Magdalena Frączek 516

Information about authores..... 519

Мирослав Волощук
(Івано-Франківськ)

Католицькі єпископи з династії Рюриковичів у XII–XIV століттях

Історія контактів династії Рюриковичів з володарями латинського Заходу в XI–XIV ст. позначилася не тільки систематичними матримоніальними відносинами, військовими конфліктами, примиреннями, торгівлею, але й найтіснішим культурним, а також конфесійним взаємообміном. Приїзд на Русь західних принцес, активна місіонерська діяльність жебрущих чернечих орденів, постійна присутність тут представників західного обряду (німці, угорці, поляки, чехи і моравці та ін.), листування з католицькими архієреями та ієрархами знайомили представників „східного світу” з нюансами віровизнання латинян. Таке знайомство часом мало доленосні наслідки. Впродовж XII–XIV ст., завдяки активним шлюбним зв’язкам династій Пястів і Арпадів з Рюриковичами, джерела дозволяють встановити чотирьох осіб руського походження, номінованих на різні єпископства Угорського королівства та земель Пястів. Це були високоосвічені люди, дехто з них мав університетську освіту і зробив блискучу кар’єру при дворі або вступив до духовно-рицарських орденів. Імовірно, ці та інші, не зафіксовані документами випадки сприяли активнішому долученню руських еліт до „латинського світу” в XIII–XIV ст., конверсії і отриманню дрібніших церковних урядів. Це мало сприяти активнішому залученню руського студентства до вищих навчальних закладів католицької Європи й участі руської знаті у житті сусідніх держав.

Історія взаємовідносин представників династії Рюриковичів зі своїми „латинськими колегами” досі не позбавлена політизованості, властивої різним європейським школам і напрямам. Серед традиційних міфів, міцно всотаних свідомістю сучасного Читача, закоренілих на ментальному рівні,

– „споконвічна жорстока боротьба і ворожнеча католиків із православними” не лише на догматичному, а, передусім, на політичному рівні. Така, часом відверта неправда в наукових студіях заклала серйозні перешкоди задля подолання сформованих століттями стереотипів. Однак сучасна європейська історична наука з її відкритістю, новітніми методами досліджень та хорошим досвідом усестороннього міждисциплінарного співробітництва дозволяє ці стереотипи подолати.

Лише на рівні генеалогічних студій та вивчення міждинастичних зв’язків династії Рюриковичів з володарями латинської Європи встановлено понад 50 випадків двосторонніх шлюбів, з яких лєвова доля (понад 40) припадає на контакти з династіями П’ястів, угорських Арпадів та Анжу, а також чесько-моравських Пшемислідів. Натомість інші – на династії з так званої Старшої Європи, Скандинавії, англосаксонських земель тощо¹. Укладення цих матримоніальних союзів не відбувалося на паритетних засадах, адже значно більше наречених виїжджало за межі Русі, ніж прибувало сюди з інших країн. Із дуже вагомим для доби середньовіччя поглядом сексуальних відносин (статевого домінування чоловіка над позбавленою великої кількості прав жінкою) наведена статистика була відверто не на користь Рюриковичів. Молода дівчина, потенційна наречена, заручниця волі своїх батьків, – як своєрідний „політичний товар” сформувалася, мабуть, саме в Середні віки.

У випадку польсько-руських відносин зі спільних 27-ми шлюбів і одного конкубінату (князя Болеслава Хороброго з донькою Володимира Святославовича – Предславою²), у 19-ти випадках руські наречені відправлялися в землі П’ястів, де у 18-ти випадках виходили заміж за малопольських, великопольських, мазовецьких і сілезьких князів³ і лише одного разу – за невінценосного сілезького вельможу Петра Влостовича. Здається, цей казус так достатньо глибоко й не був вивчений в історіографії⁴. У випадку русько-угорських шлюбів із 15–16 матримоніальних зв’язків чотири угорські королі сватали доньок володарів Русі (Володислав I у другому шлюбі, Коломан,

¹ Дет. див. узагальнюючу працю: М. Волощук, *Жінки з династії Рюриковичів при європейських дворах XI–XIV ст.*, [in:] <http://likbez.org.ua/ua/zhenshiny-iz-dinastii-ryurikovichej-pri-evropejskih-dvorah-v-hi-hiv-vv.html> (17.02.2018).

² К. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, Poznań 2004, s. 89.

³ J. Tęgowski, *Kontakty rodzinne dynastów polskich i ruskich w średniowieczu*, [in:] *Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie*, pod red. T. Chynczewskiej-Hennel i N. Jakowenko, Lublin 2000, s. 7–36; М. Волощук, *Рюриковичі та П’ясти: століття дружби, ворожнечі та взаємовпливів*, [in:] <http://likbez.org.ua/ua/ryurikovichi-i-pyasty-stoletiya-druzhby-vrazhdy-i-vzaimovplyvaniya.html> (17.02.2018). Окрема доповідь під назвою *Русько-польські шлюбні відносини на тлі матримоніальної політики династії Рюриковичів XI–XIV ст.: вибрані статистичні проблеми* була виголошена нами на організованому Тетяною Вілкул семінарі *Спадщина Русі-України* в Інституті історії України НАН України (Київ, 15 грудня 2017 р.).

⁴ Див. найновіші праці: J. Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku (część III A. Arbitrzy książąt – krąg rodzinny Piotra Włostowicza)*, [in:] *Spółczesność Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 4, pod red. S. Kuczyńskiego, Warszawa 1990, s. 24–25, 35, 37; Л. Войтович, *Княжа доба на Русі: портрети еліт*, Біла Церква 2006, с. 358.

Гейза II у другому шлюбі і Карл Роберт), лише одну королівську принцесу було віддано заміж за руського князя (шлюб доньки Бели IV, Констанції з Левом Даниловичем близько 1246 р.). Ймовірний шлюб доньки Володислава I з князем Ярославом Святополковичем (занотований угорським актом 1091 р. „Gerazlaus”) має, на наш погляд, замало доказів існування. Тричі доньки угорських вельмож, втім представників королівської родини (в момент шлюбу – некоронованих), виходили заміж за руських князів. Двічі доньки руських князів виходили заміж за невінченосних представників угорської знаті з родів Аба та Гуткелед⁵. Аналогічною впродовж XI–XIII століть виглядає ситуація і у світі матримоніальних контактів Рюриковичів та Пшемислідів. З різним ступенем достовірності нотується 5–6 двосторонніх шлюбів⁶, з яких не більше, ніж у трьох-чотирьох випадках дружинами (або наложницями) руських князів були іноземки⁷.

Абсолютна більшість перелічених шлюбів була плідною, виконавши поставлену батьками перед молодими династами мету – продовження вінценосного роду. Звісно, видана за межі володінь Рюриковичів наречена та народжені там діти поступово входили до „латинського”, зі, звісно, певними „національними” особливостями, культурного середовища, знайомилися з відмінністю літургійного, обрядового й догматичного наповнення іншої, не надто відмінної від вже знайомої їм з дитинства, конфесії. І хоча джерела не фіксують жодного випадку конверсії цих жінок⁸, їхні діти обох статей, безперечно, вже були „чистими” або майже „чистими католиками”, часом, у силу свого статусу та політичної кон’юнктури, обіймаючи високі церковні уряди. Таких прикладів можемо назвати **чотири**. У всіх випадках дідусями, а в одному випадку й батьком номінованих на єпископські кафедри осіб були князі з династії Рюриковичів.

Першим єпископську кафедру Вроцлава в 1198 р., за підтримки батька, очолив найстарший син сілезького князя Болеслава Високого і його першої

⁵ M. Werthner, *Az Árpádok családi története*, „Nagybecskerekén”, 1892, old. 22, 112, 117–123, 167, 205–210, 218–219, 222–225, 249–286, 311–315, 317–318, 324–331, 414, 452–456, 463–475, 485–488; M. Font, *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*, Szeged 2005, old. 141–142. За результатами виступу на Міжнародній науковій конференції Центральна і Східна Європа на зламі культур в XI–XII столітті: династії, війни, релігії (4–5 жовтня 2017 р., Ужгород, Україна) очікується публікація нашої статті на тему Русько-угорські шлюбні зв’язки X–XIV ст. на тлі матримоніальної політики Рюриковичів з династіями латинського Заходу: вибрані статистичні проблеми (M. Voloshchuk, *Ruthenian-Hungarian matrimonial connections in the context of the Rurik dynasty inter-dynasty policy of the 10th–14th centuries: selected statistical data*, [in:] *Codrul Cosminului*, 1, 2018, 3, p. 7–30.).

⁶ Див. найновіші праці: V. Adamovič, *Dynastic relationships between Rurikids and Premyslids: the marriages real and unproven – on the example of the marriage between Vratislav of Brno his Ruthenian wife*, [in:] *Rurikids in dynastic relations: politics, customs, culture, religion (10th–16th c.)*, Publication after 4th International Conference, Mogilno, 14–16th November, 2013, ed. V. Nagirny, Kraków 2014, s. 100–105 [Серія: *Colloquia Russica. Series I*, vol. 4].

⁷ Авторський матеріал під назвою *Рюриковичі та династія Пшемислідів у XI–XIV ст.* готується до друку на сайті *Likbez. Історичний фронт* (<http://likbez.org.ua/ua/>)

⁸ Докладний аналіз неприйняття дружиною короля франків Генріха I Анною Ярославівною конверсії, див.: А. Мусин, *Анна Киевская: между историографией и историей*, [in:] *Княжа доба: історія і культура*, вип. 8, Львів 2014, с. 147–148.

дружини – доньки чернігівського князя Всеволода Ольговича Звенислави, Ярослав (Ieroslaus, бл. 1145/1146–1201)⁹. Народжений як, імовірно, в Сілезії, так, цілком можливо, на вигнанні – в замку Альтенбург (на найвищому пагорбі м. Бамберг, Верхня Франконія, Німеччина) при дворі імператора Фрідріха I Барбаросси, втім, як припускає Бенедикт Зентара, у найближчому польсько-руському, слов'янському оточенні¹⁰, набув властиве династії Рюриковичів князівське і водночас абсолютно нехарактерне П'ястам ім'я. Перебуваючи в непростих відносинах із батьком, за підтримки імператора він таки отримав у володіння Опольське князівство, контролюючи його аж до часу номінування на єпископську кафедру¹¹. Незадовго до висвячення в архієрейський сан брав участь у битві над Мозгавою 13 вересня 1195 р.¹², підтримуючи в боротьбі за краківський престол свого раціборського небожа Мешка і стрія Мешка Старого проти сина покійного краківсько-сандомирського князя Казимира Справедливого, Лешка Білого та його володимирського союзника, Романа Мстиславовича¹³. Понтифікат відносно добре занотований пізнішими за часом появи джерелами¹⁴. У сані єпископа Ярослав перебував до самої смерті, датованої Казимиром Ясінським 22 березня 1201 р.¹⁵ Похований єпископ, як вказує Ян Длугош, у Вроцлаві¹⁶.

Другим представником династії Рюриковичів „за мечем” (sic!), номінованим на католицьке єпископство, був Прокоп „ortus de Russia” (Procopius, між 1245–1248 або 1248–1250–1295). На наш погляд – це наймолодший син

⁹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głódzcy, żagani-scy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*, Kraków 2007, s. 77–78.

¹⁰ B. Zientara, *Bolesław Wysoki tulacz, repatriant, malkontent*, Kraków 2013, s. 51.

¹¹ *Ibidem*, s. 64.

¹² Magistri Vincentii dicti Kadłubek, *Chronica Polonorum*, ed. M. Plezia, [in:] *Monumenta Poloniae historica* [дани: MPH], Nova series, t. 11, Kraków 1994, s. 180; Johannes de Dąbrówka. *Commentum in Chronicam Polonorum Magistri Vincentii dicti Kadłubek*, ed. M. Zwiercan, [in:] MPH, Nova series, t. 14, Kraków 2008, s. 270.

¹³ B. Zientara, *Bolesław Wysoki*, s. 70; N. Mika, *Mieszko, książę raciborski i pan Krakowa – dzielnicowy władca Polski* (ok. 1142–1211), Kraków 2013, s. 173.

¹⁴ *Chronica Polonorum*, ed. Ł. Cwikliński, [in:] MPH, t. 3, Lwów 1878, s. 645; Długossii Joannes, *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae*, komit. red. Z. Kozłowska-Budkowa i in., lib. 5–6, Warszawa 1973, s. 102, 161, 163, 172, 180, де одним абзацом на s. 172, не без перекручувань та пізніших вставок (див. коментар на s. 355), переповідає кількарічний понтифікат Ярослава: „[F]RANCISCUS alias Francus, qui alio nomine Swanthko appellatur, Wratislawiensis episcopus, cum annis decem et septem sedisset, moritur. In cuius locum Iaroslaus dux, filius Boleslai Alti ducis Wratislawiensis patre ordinante et dirigente succedit -a Zdzislawo archiepiscopo Gnezniensi confirmatus et consecratus-. Hic Iaroslaus de consensus paterno ecclesie Wratislawiensis terram Miszensensem perpetua donatione contulit et inscripsit in dotem, per communes barones reconciliatus patri, quem iuvenili ambitione fervens et propter odium Adilheidis noverce, cum filios ex ea susceptos videret a patre sibi preferri, nonnullis militibus id facinus nutrientibus, de ducatu Wratislawiensis propulerat. Hic etiam Iaroslaus donatione -m- decimarum novialium per Ziroslaum predecessorem suum monasterio Lubensi in toto territorio Legniczensi factam, velut mense episcopali plurimum novicam, irritavit”. Див. також схожого змісту пасаж про понтифікат Ярослава в: *Johannis Dlugosii, Vitae episcoporum Poloniae: catalogus archiepiscoporum gnezniensium*, t. 1, *Scravoniae* 1867, s. 458–459. **Ярослав згаданий і в актовому матеріалі Сілезії.** Див.: *Codex diplomaticus nec non epistolaris Silesiae*, t. 1: 971–1204, ed. C. Maleczyński, Wrocław 1956, № 75, 91.

¹⁵ „Boleslaus, dux Zlezie et Jarozlaus filius suus Wratislawiensis obiit”. *Rocznik kapitulny krakowski*, wyd. A. Bielowski, [in:] MPH, t. 2, Lwów 1872, s. 800; „Obierunt: Iarozlaus episcopus Wratislawiensis”. *Liber mortuorum monasterii sancti Vincentii ordinis Praemonstratensis*, wyd. W. Kętrzyński, [in:] MPH, t. 5, Lwów 1888, s. 683; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 78.

¹⁶ „in Wratislawiensis ecclesia sepelitur”. *Johannis Dlugosii, Vitae episcoporum Poloniae*, s. 459.

господаря Мачви і колишнього галицького князя Ростислава Михайловича з чернігівської гілки Ольговичів та його дружини, доньки угорського короля Бели IV, Анни¹⁷. Упродовж 1270–1292/1293 рр. він належав до найближчого оточення князів Болеслава Сором'язливого, Лешка Чорного й Пшемисла II, зробивши непогану придворну кар'єру, як ми припускаємо, завдяки укладеному з Лешком Чорним у 1265 р. шлюбіві своєї сестри Грифіни/Агрипини. Певне разом з нею він потрапив до земель Пястів, про що відомо з різнопланових джерел, часом укладених ним особисто¹⁸. У 1292/1293 р. після смерті свого попередника Павла з Пшеманкова, Прокоп набув єпископську кафедру Кракова¹⁹.

Походження і генеалогічна належність архієрея цікавила вчених від початку XX століття. Відтак виокремилися дві версії – чеська і руська. Прихильниками першої є, зокрема, польські історики Тадеуш Вашілевський²⁰, Павел Жмудзький²¹, Даріуш Домбровський²², Яцек Мацеєвський²³, а також чеський дослідник Ян Лібор²⁴. На підтримку руського коріння Прокопа, відомого з XV століття з упорядкованого Яном з Домбрувки *Каталогу краківських*

¹⁷ На превеликий жаль, досі не опубліковані матеріали Міжнародної конференції *Polska, Ruś i Węgry X–XIV wieku w stosunkach międzynarodowych*, що відбулася 16–17 червня 2014 р. в Інституті історії Польської академії наук у Варшаві, під час якої автор цих рядків виступив із доповіддю *Єпископ Кракова Procopius de Russia (1293–1295 pp.): етнічність та генеалогічна належність*. Відтак, пропонуємо Читачеві скорочений варіант власної концепції, ширша версія якої, віримо, все ж незабаром вийде друком.

¹⁸ *Rocznik Świętokrzyski*, wyd. A. Bielowski, [in:] MPH, t. 3, Lwów 1878, s. 76–77; *Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, [in:] MPH, t. 2, Lwów 1872, s. 816, 852–853; *Rocznik Malopolski*, wyd. A. Bielowski, [in:] MPH, t. 3, s. 186–187; *Annales mansionariorum Cracoviensium*, wyd. W. Kętrzyński, [in:] MPH, t. 4, Lwów 1888, s. 893. Життя: *Vita et miracula Sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis*, wyd. W. Kętrzyński, MPH, t. 4, Lwów, 1888, s. 701, 711. Актовий матеріал: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* [дати: CDH], ed. G. Fejer, t. 5, v. 3, Budae 1830, s. 46, 385, 433; *Codex diplomaticus Poloniae* [дати: CDP], ed. L. Ryszczewski et A. Muczkowski, t. 1, Varsaviae 1847, s. 91, 95, 123; CDP, ed. L. Ryszczewski et A. Muczkowski, t. 3, Varsaviae 1858, s. 95, 112, 119, 131, 147, 150, 154–155; *Kodeks dyplomatyczny katedry Krakowskiej ś. Wacława* [дати: KDKK], wyd. F. Piekosiński, cz. 1: 1166–1366, Kraków 1874, s. 119, 133–134; *Codex diplomaticus Monasterii Tynecensis* [дати: CDMT], wyd. W. Kętrzyński, S. Smolka, t. 1: 1105–1399, Lwów 1875, s. 64–65, 75; *Kodeks dyplomatyczny Malopolski* [дати: KDP], ed. F. Piekosiński, t. 1: 1178–1386, Kraków 1876, s. 96, 100, 109, 112–113, 119, 124, 127, 130–131; KDP, ed. F. Piekosiński, t. 2: 1153–1333, Kraków 1886, s. 131, 137, 146, 150, 156, 160–161, 167–169, 171; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, ed. J. Emler, p. 2: 1253–1310, Pragae 1882, s. 707; *Codex diplomaticus Silesiae* [дати: CDSi], herausg. von C. Grünhagen, bd. 7: *Regesten zur Silesischen Geschichte*, teil 3: bis zum Jahre 1300, Breslau 1886, s. 187, 198; *Dokumenty polskie z archiwów dawnego Królestwa Węgier*, wyd. i oprac. S. A. Sroka, t. 1: do 1450 r., Kraków 1998, s. 3 etc.

¹⁹ *Catalogi episcoporum Cracoviensium*, ed. J. Szymański, [in:] MPH, Nova series, t. 10, fasc. 2, Warszawa 1974, s. 27, 33, 49, 65, 75–76, 100, 107, 128–129, 182, 283, 288; *Johannis Dlugosii, Vitae episcoporum Poloniae*, s. 406–407; *Idem, Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae*, komit. red. Z. Kozłowska-Budkowa i in., lib. 7–8, Warszawa 1975, s. 347.

²⁰ T. Wasilewski, *Helena księżniczka znojemska, żona Kazimierza II Sprawiedliwego. Przyczynek do dziejów polsko-czeskich w XII–XIII w.*, „Przegląd Historyczny”, 69, 1978, s. 115–120.

²¹ P. Żmudzi, *Studium podzielonego Królestwa: książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 250.

²² D. Dąbrowski, *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*, Poznań–Wrocław 2002, s. 270 (Серія: *Biblioteka Genealogiczna*, red. M. Górno, t. 6). До слова, історик переконливо спростував припущення Н. фон Баумгартена про Прокопа – сина волинського князя Василька Романовича й ніколи не існуючої доньки краківсько-сандомирського володаря Лешка Білого, Гелени. *Ibidem*, s. 270; *Idem*, *Генеалогія Мстиславичей: Первые поколения (до начала XIV в.)*, пер. і вступ. слово к русскояз. изд. К. Ю. Ерусалимского и О. А. Остапчук, Санкт-Петербург 2015, с. 751.

²³ J. Maciejewski, *Episkopat polski doby dzielnicowej 1180–1320*, Kraków–Bydgoszcz 2003, s. 235.

²⁴ J. Libor, *Václav II. Král na stříbrném trůně 1283–1305*, Praha 2015, s. 186.

єпископів²⁵, а також із твору Яна Длугоша, в різний час виступали Броніслав Влодарський²⁶, певною мірою Єжи Вирозумський²⁷, Ян Тенговський²⁸, а також Піотр Білінський і Єжи Корчак-Корей Кжечовський²⁹. Безуспішно об'єднати обидві концепції намагався Януш Куртика³⁰. Не знайшло питання подальшого розгляду й у спеціалізованих студіях Анджея Родзевича³¹. Радше даниною історіографічній традиції вважав руське коріння Прокопа Рафал Прокоп³². Підсумувавши частину попередніх напрацювань щодо походження єпископа, Барбара Ковальська, слідом за Каролем Малечинським³³, дійшла думки про його кровну спорідненість із дружиною Болеслава Сором'язливого³⁴. Втім, за словами історика, „на тлі численних припущень щодо походження Прокопа та його уявного родичання з краківськими князями то залишається лише черговою гіпотезою за відсутності належної аргументації”³⁵.

Зв'язок краківського архієрея з сім'єю князя Ростислава, на нашу думку, читається у двох термінах родинної належності, вжитих у прижиттєвих актах від 15 лютого 1278 р. Болеславом Сором'язливим³⁶ та з 1286 р., Лешком Чорним, які корелюються з окресленням „de Russia”, вжитим щодо Прокопа в XV столітті. Перший князь називав Прокопа „peros karissimus”, інший – „cognatus”³⁷. Обидва поняття, поширені в міждинастичних зв'язках латиномовного світу, зазвичай істориками перекладаються як „родич”. Втім спектр значень обох більший. „Peros” – це також онук, потомок, братанець (племінник по братові, небіж), сестринець, пасерб, швагер. „Cognatus” – це кривняк, схожий, пов'язаний та швагер. Відтак, палітра версій використання дозволяє сміливо зарахувати Прокопа до правнучатого небожа N тітки

²⁵ *Catalogi episcoporum Cracoviensium*, s. 27.

²⁶ B. Włodarski, *Polska i Czechi w drugiej połowie XIII i początku XIV wieku (1250–1306)*, Lwów 1931, s. 134–137; Idem, *Polityczna rola biskupów krakowskich w XIII wieku*, „*Nasza Przyszłość*”, 27, 1967, s. 58.

²⁷ J. Wyrozumski, *Prokop*, [in:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 28, ed. I. Polocki, S. Polocki, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1984, s. 483–484.

²⁸ Своїми поглядами й порадами польський історик поділився з нами під час IV Міжнародної конференції серії *Colloquia Russica*, Династичні зв'язки Рюриковичів: політика, звичаї, культура, релігія (X–XVI ст.), що відбувалася 14–16 листопада 2013 р. в Могільно (Польща), за що ми йому щиро вдячні.

²⁹ M. J. Korczak Korey-Krzeczowski, *Ród Korczak-Krzeczowski. Linia senatorska kniazowska*, Kielcy–Albany–Toronto 2000, s. 9; P. Biliński, *Żywoty sławnych Biskupów Krakowskich Prokop z Rusi herbu Korczak (zm. 1295)*, [in:] <http://tygodniksalwatorski.icm.com.pl/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=2573> (17.02.2018)

³⁰ *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej*, red. A. Gąsiorowskiego, t. 4: *Małopolska (województwa krakowskie, sandomierskie i lubelskie)*, z. 1: *Urzednicy malopolscy XII–XV wieku*, spisy, oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora etc., Wrocław–Warszawa–Kraków, 1990, s. 267.

³¹ Див. наприклад: A. Rodziewicz, *Data śmierci biskupa krakowskiego Prokopa*, [in:] *Gdańskie studia z dziejów średniowiecza*, t. 3: *Władcy, mnisi, rycerze*, pod red. B. Śliwińskiego, Gdańsk 1996 s. 217–222.

³² K. R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, Kraków 1999, s. 68.

³³ K. Malczyński, *Zarys dyplomatyki polskiej wieków średnich*, cz. 1, Wrocław 1951, s. 105. Див. також: K. Malczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, *Dyplomatyka wieków średnich*, red. T. Manteuffel, Warszawa 1971, s. 154, 165.

³⁴ B. Kowalska, *Święta Kinga. Rzeczywistość i legenda*, Kraków 2008, s. 69, 269.

³⁵ Ibidem, s. 69.

³⁶ „honorabilis uiri domini Procopij, nostri cancellarij ac nepotis [виділено нами – М. Б.] karissimi (...) prefatam villam Czysztebrzegi”. *KDP*, t. 1, s. 112.

³⁷ „cognatus [виділено нами – М. Б.] predicti ducis Cracouiensis”. *KDKK*, s. 119.

князя Болеслава³⁸ та рідного небожа його дружини, доньки Бели IV, Кінґи за поняттям „*peros karissimus*”. Натомість під терміном „*cognatus*” ідеться про Прокопа – шваґра Лешка Чорного, одруженого з його рідною сестрою. Княгиня Кінґа, відтак, доводилася досліджуваному архієреєві рідною тіткою, оскільки, як і його мати, Анна (дружина Ростислава Михайловича), належали до угорської династії Арпадів.

Вочевидь, саме за допомогою згаданих дипломів, зокрема й тих, які наразі невідомі, при складанні в XV столітті *Каталогу краківських єпископів* належність архієрея до родини Лешка Чорного мала підкреслюватися замість, на нашу думку, помилкової фрази „*ex parte matris*” – „*ex parte uxoris*”³⁹. Зрозумілим виглядає й акцент автора на знатності Прокопа – „*genere nobilis*”⁴⁰. Його ім'я, попри невірні історіографічні стереотипи⁴¹, у землях династії Рюриковичів залишалося доволі уживаним⁴². Вочевидь вплив на це міг мати культ святого Прокопа – засновника Сазавського монастиря (1032) на слов'янській літургії – „партнера” монастирських осередків на Русі, зокрема, й у Києві⁴³. До слова, зараз в Україні прізвища типу Прокопів, Прокіпчук, Прокіпчин, Прокіп'юк, Прокопенко зустрічаються дуже часто.

Procopius de Russia став краківським владикою на межі 1292–1293 рр., тобто у віці близько 41–45 років (не без впливу свого небожа, чеського короля Вацлава II), що виглядало звичним для середньовічної доби⁴⁴. Короткий понтифікат Прокопа припав на дуже складні міждинастичні взаємини своїх родичів „за куземом” – Пшемислідів і Пястів, що не могло не відобразитися на його подальшій кар'єрі. 20 червня 1294 р. під час візиту до Праги єпископ, у відповідь на сфабриковану проти нього справу-звинувачення у начебто невірності Вацлаву II, у присутності вищих церковних чинів обох країн, склав королю присягу вірності, визнавши його польським володарем⁴⁵. Вза-

³⁸ Імовірно найстарша Н донька Казимира Справедливого, рідна сестра Лешка Білого і відповідно – тітка Болеслава Сором'язливого, біля 1178 р. була видана заміж за чернігівського князя Всеволода Чермного. О. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 2005, s. 454; K. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, s. 267; Л. Войтович, *Княжа доба на Русі*, с. 404; J. Dobosz, *Kazimierz II Sprawiedliwy*, Poznań 2011, s. 211.

³⁹ Саме цей, вочевидь некоректно „зліплений” з різних джерел інформації Я. Длугошем *passus*, згодом внесений ним до *Каталогів*, підсилив нічим іншим не підкріплену „чеську” версію походження Прокопа, яка дозволяла б виводити його з родини чеського короля Пшемисла I Оттокара та його онуки Констанції – матері Лешка Чорного. Однак при цьому дивним є повне „мовчання” про таку версію тих же *Каталогів*. Краківський владика всюди натомість занотований з означенням „*de Russia*”.

⁴⁰ *Catalogi episcoporum Cracoviensium*, s. 182.

⁴¹ Див. наприклад: T. Wasilewski, *Helena księżniczka znojemska*, s. 119.

⁴² *Ипатьевская летопись*, [in:] *Полное Собрание Русских Летописей*, т. 2, изд. 2, Москва 2001, стб. 730, 860–861. Див. також: А. Литвина, Ф. Успенский, *Выбор имени у русских князей в X–XVI вв. Династическая история сквозь призму антропонимии*, Москва 2006, с. 601–602.

⁴³ Див. наприклад: D. Tréšník, *Slawische Liturgie und Schrifttum im Böhmen des 10. Jahrhunderts. Vorstellungen und Wirklichkeit*, [in:] *Der Heilige Prokop, Böhmen und Mitteleuropa. Internationales Symposium, Benešov-Sázava*, 24.–26. September 2003, herausg. von P. Sommer, Praha 2005, s. 205–236.

⁴⁴ Пор. із випадком елекції 1266 р. його поспередника Павла з Пшеманкова: W. Karasiewicz, *Paweł z Przemankowa biskup krakowski 1266–1292, „Nasza przeszłość”*, 9, 1959, s. 159–162.

⁴⁵ KDKK, t. 1, s. 133.

мін 31 грудня 1294 р. владика отримав звільнення від стягнення 20 гривень із прибутку сіл краківської єпископії Ілжа (тепер однойменне місто Радомського повіту Мазовецького воєводства, Польща) і Тарчка (тепер село Тарчек Стараховицького повіту, Швентокшицького воєводства, Польща)⁴⁶. Конфірмацію акта з часом здійснив номінований на понтифікат 24 грудня 1294 р. папа Боніфачій VIII⁴⁷, однак, мабуть, уже після смерті самого Прокопа.

Третім представником династії Рюриковичів, відомим католицьким архієреєм, став онук князя Льва Даниловича, найстарший син його доньки Гелени (або Олени) і удільного сілезького володаря міста Битом (тепер – однойменне місто Сілезького воєводства, Польща) Казимира, тошецький князь Болеслав (Boleslaus, 1278–1328).

До недавнього часу філіація Гелени спричиняла дискусії в науковому товаристві, яке від кінця XIX – початку XX століть поділилося на прихильників двох напрямів – литовського і руського. Вперше вважати Гелену донькою котрогось із литовських князів запропонували угорські упорядники *Пам'яток Естергомської Церкви*, зокрема Людвік Дедек⁴⁸. Своєю чергою, польські дослідники, шляхом тривалих непростих студій⁴⁹, дійшли висновку про руське коріння матері Болеслава⁵⁰. Найпереконливішими і структурно найповнішими є аргументи Д. Домбровського. Історик вважає, що ім'я самої Гелени та імена деяких її дітей (зокрема Земовит, Юрій, Марія) – цілком у руслі традиції іменослова династії Романовичів. Укладенню шлюбу з князем Казимиром цілком сприяв вік молодят та політичний стан справ, як у землях Пястів, так і в Угорщині та королівстві Русі. Крім того, народжена в цьому шлюбі Марія (найпізніше в 1292–1294 рр.) згодом стала дружиною Карла Роберта, котрий намагався через зв'язок „за кужелем” із праонкою короля Бели IV зміцнити власні претензії на угорський престол⁵¹. Самостійної аргументованої позиції щодо філіації Гелени українська історіографія хоча й не виробила, однак Леонтій Войтович усе-таки ввів її до переліку князівен представниць династії Романовичів⁵². Схожої думки деякі словацькі вчені⁵³.

⁴⁶ Ibidem, s. 134.

⁴⁷ Обидва із зазначених оригіналів документів вдалося знайти в: *Archiwum i biblioteka krakowskiej kapituły katedralnej na Wawelu* [далі: АККК], Katalog dokumentów pergaminowych, perg. 77, 82.

⁴⁸ „Dux Boleslaus natus est circa a. 1280. Pater ejus Casimirus, dux de Beuten et Teschen, mater Helena, principissa Lithvanie”. *Monumenta ecclesiae Strigoniensis* [далі: MES], t. 3: *ab a. 1321. ad a. 1349*, ed. L. C. Dedek, Strigonii 1924, s. X.

⁴⁹ Див. хоча б сумнівні К. Ясінського: К. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 518.

⁵⁰ J. Tęgowski, *Kontakty rodzinne dynastów polskich i ruskich*, s. 29; S. Sroka, *Genealogia Andegawenów węgierskich*, Kraków 2015, s. 24.

⁵¹ D. Dąbrowski, *Rodowód Romanowiczów*, s. 221–222; Idem, *Генеалогія Мстиславичей*, с. 306, 372.

⁵² Л. Войтович, *Княжа доба на Русі*, с. 507.

⁵³ Див. наприклад: J. Perniš, *Vznešená žena stredoveku: princezné v dynastickej politike Anjouovcov*, Budmerice 2003, s. 35.

Народжений біля 1278 р. Болеслав, *terminus ante quem* 1294 р., у віці 15-16 років уже виконував обов'язки краківського схоластика, а з 1297 р. вроцлавського каноніка⁵⁴, можливо будучи особисто знайомим зі своїм далеким родичем, тогочасним столичним владикою, Прокопом Ростиславовичем. У 1308 р. на запрошення ректора польської нації Падуанського університету Болеслава, він відправився туди на навчання⁵⁵. Згодом у результаті заміжжя своєї молодшої сестри Марії з Карлом Робертом прибув до Угорщини, водночас продовжуючи виконувати свої дочасні обов'язки світського і церковного урядника в землях Пястів⁵⁶, а також модеруючи взаємовідносини між обома династіями. Злет його церковної кар'єри припав на 1321 р., коли Болеслава, за підтримки угорського короля та його нової дружини, доньки Володислава Локетка, Єлизавети було номіновано на естергомського архієпископа – главу угорської Церкви, яку він очолював до своєї смерті у грудні 1328 р.⁵⁷ Похований Болеслав у Естергомі⁵⁸.

Окрім короткої біографії архієрея з *Пам'яток Естергомської Церкви*, маємо майже 180 екземплярів актового матеріалу, почасти укладеного особисто владикою⁵⁹. Серед найбільш знакових справ, у яких він відіграв помітну роль, заслуговує на увагу участь (від 1322 р.) у перемовинах угорського короля з Венеціанською республікою на предмет переходу деяких міст Далмації (Задар і Спліт) під контроль династії, а також намір Анжу позбавити Краківське єпископство юрисдикції над Спішськими градами (вирішилося 1332 р.)⁶⁰.

Останнім, **четвертим** представником династії Рюриковичів „за кужелем”, котрий обіймав високий уряд у Католицькій церкві, був наймолодший брат Болеслава, Мешко (Mestco, між 1295–1305/1344), народжений у тому ж шлюбі своїх батьків – Гелени Львівни і битомського князя Казимира. Завдяки підтримці старшого брата, він спершу неканонічно в 1328 р. став

⁵⁴ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 526.

⁵⁵ MES, t. 3, s. XI.

⁵⁶ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 526.

⁵⁷ У цьому разі К. Ясінський опирається на свідчення Л. Дедека: MES, t. 3, s. X, XV; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 526–527.

⁵⁸ A. Kłodziński, *Bolesław*, [in:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2, Kraków 1989, s. 269–270.

⁵⁹ У даному разі пропонуємо найновіший узагальнений перелік актів, куди входять джерела й з попередніх видань: *Anjou-kori oklevéltár* [дали: AKOKI], t. 6: 1321–1322, szer. Gy. Kristó, Budapest–Szeged 2000, № 19, 139, 261–271, 324–325, 332–334, 336, 340, 342, 349–352, 400, 589, 721, 726, 738, 763, 779, 785–786, 801, 888–891, 893; Ibidem, t. 7: 1323, szer. Gy. Kristó, Budapest–Szeged 1990, № 23, 35–37, 42, 107, 122, 143, 171, 461, 466, 552, 717, 721, 723–726; Ibidem, t. 8: 1324, szer. L. Blazovics, Budapest–Szeged 1993, № 113, 130, 155, 199, 309, 385, 456, 463, 480–481, 495–497, 501–502, 526, 588–593, 595; Ibidem, t. 9: 1325, szer. L. Géczi, Budapest–Szeged 1997, № 96, 177, 210, 212, 220, 249, 277, 346, 398, 466, 484, 506, 535, 574–575, 578–585, 587; Ibidem, t. 10: 1326, szer. L. Blazovics és L. Géczi, Budapest–Szeged 2000, № 84, 126, 151, 189, 195–197, 202, 208–211, 225–226, 355, 362, 371, 374, 385, 440, 447, 473, 513, 523, 570–579; Ibidem, t. 11: 1327, szer. T. Almási, Budapest–Szeged 1996, № 57, 65, 112, 147–148, 193, 199, 205, 226, 295, 297, 334, 339, 341, 549, 550, 587, 608–617; Ibidem, t. 12: 1328, szer. T. Almási, Budapest–Szeged 2001, № 42, 49, 127, 234–235, 423, 486–487, 494–498, 503.

⁶⁰ MES, t. 3, s. XII. Див. також: *Historia Scepusii*, t. 1, ved. red. M. Homza a S. A. Sroka, Bratislava–Kraków 2009, s. 400, 403–405.

єпископом Нітри, але вже в 1334 р. канонічно номінувався на архієпархію Веспрема, якою урядовав аж до смерті *terminus ante quem* 9 серпня 1344 р.⁶¹

Біографія Мешка достатньо відома, хоча на його руському корінні ніхто з істориків особливої уваги не зупиняв⁶². Від 1313 р. юнак належав до ордену іоаннітів, узурпувавши в 1315 р. угорський уряд пріора, який покинув у 1318 р. у результаті настирливих рекомендацій папи Іоанна XXII. Перебуваючи на той момент під сильним впливом брата Болеслава, номінованого від 1321 р. на естергомську кафедру, Мешко переїхав до Угорщини, не без допомоги останнього наблизився до королівського двору, став канцлером королеви Єлизавети, а в 1328 р. єпископом Нітри. У сані єпископа залишив усього кілька десятків актів⁶³. Значно продуктивнішим став його веспремський період служіння в сані місцевого єпископа (1335–1344). У той час Мешко згаданий у понад 170 документах, інколи особисто укладених ним⁶⁴. Як засвідчує кореспонденція владики, він до кінця свого життя залишався в дуже близьких стосунках з новими елітами держави, зокрема родом Другетів, королем Людовіком I та його матір'ю.

*

Із усього переліку народжених поза межами Русі від своїх матерів, представниць династії Юриковичів, осіб чоловічої статі нам не вдалося знайти інших, номінованих на високі церковні уряди, чоловіків. А відтак, запропоновані приклади знакові з кількох причин.

⁶¹ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, t. 8, vol. 2, ed. G. Fejer, Budae 1832, s. 369, 451, 634–636; *Ibidem*, t. 9, vol. 1, ed. G. Fejer, Budae 1833, s. 543; *Vetera Monumenta historica Hungariam sacram Illustrantia*, t. 1: 1216–1352, ed. A. Theiner, Romae 1859, s. 595–596. Смерть єпископа Мешка засвідчена актом папи Климента VI від 9 серпня 1344 р. *AKOkl*, t. 28: 1344, szer. F. Sebök, Budapest–Szeged 2010, № 551. Узагальнено про оточення королеви Єлизавети та конкретно наведені приклади, див.: J. Dąbrowski, *Elżbieta Łokietkówna 1305–1380*, Kraków 2007, s. 34–35; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 526–527, 533–534; D. Hardi, *Dругети. Povest o usponu i padu porodice prtilaca Anžujskih kraljeva*, Novi Sad 2012, s. 342.

⁶² K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 533–534; J. Sperka, *Mieszko*, [in:] *Książęta i książęne Górnego Śląska*, pod red. A. Barciaka, Katowice 1995, s. 92–93; S. Sroka, *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu*, Kraków 1995, s. 84–101; Idem, *Mieszko*, [in:] *Piastowie. Leksykon Biograficzny*, Kraków 1999, s. 735–736; J. Perniś, *Vznešená žena stredoveku*, s. 37.

⁶³ У даному разі, як і в ситуації зі старшим братом Мешка Болеславом, пропонуємо найновіший узагальнений перелік актів, куди входять джерела й з попередніх видань: *AKOkl*, t. 12, № 16–17, 235; *Ibidem*, t. 13: 1329, szer. T. Almási, Budapest–Szeged 2003, № 48; *Ibidem*, t. 15: 1331, szer. I. Tóth, Budapest–Szeged 2004, № 399, 454; *Ibidem*, t. 17: 1333, szer. Gy. Kristó, Budapest–Szeged 2002, № 92, 153, 227, 232, 317, 504, 543. На жаль, досі не опубліковані акти за 1332 та 1334 pp.

⁶⁴ *Ibidem*, t. 19: 1335, szer. Gy. Kristó, F. Makk, Budapest–Szeged 2004, № 133, 144, 194, 227, 229, 259, 262, 274, 276, 344, 361–362, 406–408, 422, 505, 505a, 511, 513, 528, 634, 636, 646–659, 675, 716, 727, 768; *Ibidem*, t. 20: 1336, szer. F. Piti, Budapest–Szeged 2004, № 3, 49, 85–86, 109, 113, 115, 159, 206, 246, 292, 346, 383, 396, 421, 427, 436; *Ibidem*, t. 21: 1337, szer. L. Blazovics és L. Géczi, Budapest–Szeged 2005, № 52–53, 128, 130, 179, 199, 224, 248, 298, 470, 492, 495–496, 502, 517; *Ibidem*, t. 22: 1338, szer. F. Piti, Budapest–Szeged 2012, № 34, 66, 104, 112, 121, 227, 260, 314, 343, 360, 370, 488, 515, 549, 554, 606; *Ibidem*, t. 23: 1339, szer. F. Piti, Budapest–Szeged 1999, № 57, 119, 158, 162, 214, 273, 275, 379, 381, 392, 423, 428, 493, 538–539; *Ibidem*, t. 24: 1340, szer. F. Piti, Budapest–Szeged 2001, № 158, 217, 315, 370, 396, 429, 440, 497, 502, 628, 737–738, 768; *Ibidem*, t. 25: 1341, szer. F. Sebök, Budapest–Szeged 2004, № 85, 120, 155, 213, 260, 279, 318, 709, 712, 807, 817, 865; *Ibidem*, t. 26: 1342, szer. F. Piti, Budapest–Szeged 2007, № 71, 91–93, 105, 134, 226, 273, 300, 412, 424, 455, 490, 497, 503, 630, 657; *Ibidem*, t. 27: 1343, szer. F. Piti, Budapest–Szeged 2007, № 84, 92, 132, 171, 179, 202, 210, 290, 392, 413–414, 484, 521, 579, 624, 632, 641–642, 742; *Ibidem*, t. 28, № 83–84, 101, 310–314, 550.

1. У трьох із наведених чотирьох випадків майбутні „католицькі” архієреї виховувалися особисто вінченосними угорськими, за походженням, жінками або виховувалися в характерних для угорської династії традиціях. Так, матір'ю Прокопа була донька Бели IV, принцеса Анна, натомість бабцею Болеслава і Мешка – її рідна сестра Констанція, завдяки якій також значно активізувалася комунікація мешканців королівства Русі з „латинським світом”.

2. Двоє з відомих єпископів належали до чернігівської династії Ольговичів, інші двоє – до галицько-волинських Романовичів. Обидва відгалуження династії Рюриковичів однаково намагалися закріпитися в Галицькій землі, у якій впродовж XII–XIV століть перехрещувалися трансєвропейські цивілізаційні, конфесійні, культурні та господарські потоки.

3. Імовірно, сусідні західні країни з високим придворним рівнем освіти і науки та добрими можливостями для духовної або світської кар'єри, відкривали перед представниками династії Рюриковичів часом відмінні від так званої першої батьківщини можливості. До певної міри ними користувалися й видані заміж за межі Русі наречені, котрі в себе на батьківщині, як наголошують Анна Літвіна та Федір Успенський, були позбавлені права вдруге виходити заміж. Натомість у „латинському світі” для них таких перешкод не існувало⁶⁵.

4. Ну й найцікавіше, що жоден із народжених упродовж XI–XIV століть на Русі від матерів-іноземок синів не був номінований на яке-небудь єпископство в землях Рюриковичів, залишаючись при цьому „за кужелем” представником тієї чи іншої західної династії.

*

Myroslav Voloshchuk, *Catholic bishops from the Rurik dynasty of the 12th–14th centuries*

A history of a contacts of the „conditional” Rurik dynasty with the rulers of the Latin West during the 11th–14th centuries predicted not only the systematic matrimonial relations, military conflicts, reconciliation, powerful trade, but also the closest cultural whilst confessional interchange. The arrival of the western princesses to Rus', the active missionary activity of the squalid monastic orders, the permanent presence of the constant communities-adepts of the Western rite (the Germans, Hungarians, Poles, Czechs and Moravians etc.), the correspondence with the Catholic pontiffs and hierarchs introduced the representatives of „the Eastern world” to the nuances of the Latin confession. Sometimes such acquaintance had

⁶⁵ А. Ф. Литвина, Ф. Б. Успенский, *Знатная вдова в средневековой Скандинавии и на Руси: матримониальные стратегии и легенды власти*, [in:] *Древняя Русь: во времени, в личностях, в идеях. Альманах*, под ред. П. И. Гайдено, Санкт-Петербург–Казань 2014, с. 12.

the fateful consequences for the acquaintances. During the 12th–14th centuries, thanks to the active marriage ties of the Piast and Arpad dynasties with the Rurikids, the sources allows to identify four persons of the Rus' origin, who were nominated for the different bishoprics of the Hungarian kingdom and in the lands of the Piast dynasty. They were highly educated persons, some of them had the university education, having done a brilliant career at the court or, sometimes, entering into the spiritual knight's orders. Probably these and others, not fixed by documents, cases promoted the more active involvement some of the Rus' elites to „the Latin world” the in 13th–14th centuries, the conversion and getting the smaller church governments. It must have promoted the more active involvement of Rus' students to the higher education institutions of the Western Europe, the participation of Rus' nobility in the development of neighbouring states.